

Dünya Nereye, Türkiye Nereye?
Osman Ulagay

Voyvoda Toplantıları kapsamında “Dünya Nereye, Türkiye Nereye?” başlıklı bir konuşma yapmam önerildiğinde, bu konuşmayı Ocak ayının son haftasındaki Dünya Ekonomik Forumu yıllık toplantısına katıldıktan sonra yapmayı tercih edeceğimi belirtmişim. Biraz da gazetecilik refleksiyle, Davos’ta edindiğim izlenimleri sıcaklığı sıcaklığa aktarabilirim diye düşünmüştüm. 7 Şubat tarihini böyle belirledik ve şimdi Davos dönüşü karşımızdayım. “Dünya Nereye, Türkiye Nereye?” sorusuna cevap ararken de bu yıl Davos’ta öne çıkan konulara değinerek başlamak istiyorum konuşmama.

Küresel ısınma

Küresel ısınma 2007 Davos Ekonomik Forumu’nda öne çıkan konuların başında geliyordu. Bu yıl Davos’ta gerçekleştirilen ve çok farklı alanları kapsayan 300’e yakın oturumdan 17 tanesi küresel ısınma ve iklim değişikliği konularına ayrılmıştı. Geçen yılın ortalarında Dünya Bankası’nın eski baş ekonomisti Sir Nicholas Stern önderliğinde İngiltere’de bir raporun yayımlanmasıyla birlikte küresel ısınma konusunda dünyadaki, özellikle de iş dünyasındaki tavırda ciddi bir değişim oldu. Rapor küresel ısınma konusunu ciddiye almanın ve bu konuda acilen bir şeyler yapmanın maliyetinin, bir şey yapmanın maliyetinden çok daha düşük olduğunu çarpıcı verilerle ortaya koyuyordu. Acilen ciddi önlemler alınmaması halinde karşımıza çıkacak maliyet raporda parasal olarak ifade ediliyordu. İnsanlar bu büyük rakamları karşılarında görünce hakikaten büyük bir felaketle karşılaşabileceklerini anlayıp bu konuyu ciddiye almaya karar verdiler.

Ancak iş dünyasının öncelikleri arasında hala öne çıkabilmiş değildi küresel ısınma sorunu. Pricewaterhouse Coopers şirketi tarafından 1084 küresel şirketin CEO’larıyla, yani tepe yöneticileriyle görüşülerek hazırlanan ve sonuçları Davos’ta açıklanan araştırmada CEO’lara sorulan “sizi en çok kaygılandıran sorunlar hangileri?” sorusuna verilen cevaplarda “küresel ısınma” sorunu öne çıkmadı. Global şirketlerin tepe yöneticilerinin en çok kaygı duydukları sorunların başında, “*over regulation*” yani aşırı devlet müdahalesi sorunu geliyor, onu “aranan nitelikte eleman bulamama sorunu” izliyordu. Onlara göre günümüzde en kıt kaynak enerji veya sermaye değildi, iyi yetişmiş insandı. Düşük ücretlerle rekabet gücünü artıran Çin ve Hindistan gibi ülkelerin rekabeti, yükselen enerji fiyatları da CEO’ları kaygılandırıyordu. Küresel ısınma ise CEO’lar kaygılandıran sorunlar listesinde ancak sondan ikinci sırada yer alabiliyordu.

Küresel güç kayması

Küresel ısınma konusunun yanı sıra bu yılki Davos toplantısında “küresel güç kayması” olgusu üzerinde duruldu. İki farklı anlamda “güç kayması”ndan söz edildi aslında.

İlk olarak, ekonomik gücün Batı’dan Doğu’ya, zengin sanayileşmiş ülkelere doğru kaymakta olması tartışıldı. Küresel ekonomide bir güç kayması yaşanıyor. Başta Çin ve Hindistan olmak üzere yükselen ekonomilerin dünya ekonomisindeki payları hızla yükseliyor ve bu durum dünya ekonomisine tek başına yön vermeye, yönlendirmeye alışmış olan Batı’yı yeni bir durumla karşı karşıya getiriyordu.

Bunun şirketler dünyasındaki çarpıcı bir örneği, Davos toplantısı öncesinde yaşandı. Hindistan’ın Tata Grubu, İngiliz sanayiinin temel direği sayılan British Steel’in mirasçısı Corus Grubu’nu satın aldı. Bunun üzerine yapılan bazı değerlendirmeler çok ilginçti. Corus’u satın alan grubun başkanı Ratan Tata, BBC’de yayınlanan bir görüşmede “Biraz pahalı bir fiyattan aldınız, niye bu kadar üzerinde durdunuz, niye vazgeçemediniz?” sorusunu şöyle yanıtladı: “Öncelikle şirketimin küresel büyüme stratejisini düşündüm, hissedarlarımı düşündüm, fakat diğer yandan da bütün Hindistan’ın arkamda olduğunu düşündüm.”

Bilindiği gibi Hindistan uzun yıllar İngiltere’nin sömürgesiydi, dolayısıyla bir Hindistan şirketinin büyük bir İngiliz şirketini satın almasının Hintlilere verdiği duygu, Hindistan milli takımının maç kazanması gibi bir şeydi. Bu duyguyu daha iyi anlayabilmek için şunu düşünelim: Biz bazen şirketlerimiz veya bankalarımızın yabancılara satılmasına tepki duymuyor muyuz? Şimdi bunun tam tersi olsa ve bir Türk şirketi kendi alanında dünyanın en büyük şirketini satın alsa bizde de sevinç gösterileri olurdu belki de. Bu örneğin de gösterdiği gibi, dünyada bütünüyle sanki farklı bir ortama girildi ve hakimiyet dengeleri değişmeye başladı. “Güç kayması” diye nitelenen olgunun birinci boyutu bu.

İkinci boyutta ise çok farklı anlamda bir güç kaymasından söz edildi Davos’ta. Medya temsilcilerinin oluşturduğu Medya Konseyi tarafından düzenlenen, medyanın sorunları ile ilgili toplantılarda karşımıza çıkan gençler Youtube gibi, My Space gibi ağ teknolojileri sayesinde gelişen ve müthiş ilgi gören kuruluşların kurucu ve yaratıcılarıydı. Özellikle internet penetrasyonunun çok yaygın olduğu ülkelerde internet üzerinden kurulan iletişim ağları o kadar çok kimseyi içine çekebiliyor ve onlardan gelen mesajlarla yönlendiriliyor ki, bu durum medyanın geleceğinin de tamamen farklı bir yöne gideceğini düşündürmeye başlıyor. Artık şu konu ciddi bir biçimde tartışılıyor: Yakında televizyonların yayın programlarını televizyon yöneticileri oturup masa başında veya anketler yaparak belirlemeyecek; televizyon kanallarının izleyicileri, verdikleri “feedback”lerle, geri beslemelerle, verdikleri mesajlarla kendi programlarını kendileri belirleyecek. Ayrıca birçok seçenek olduğu için hangi programı ne zaman, nasıl izleyeceklerine de karar verecek, bunun ötesinde doğrudan doğruya medya dışındaki firmalara da tamamen kendi taleplerini, kendi isteklerini iletme olanaklarını elde edecekler.

Bu ikinci anlamdaki güç kayması gücün bireyin, tüketicinin, sokaktaki insanın eline geçmesini anlatıyor. Örneğin spor ayakkabıları üreten Nike firmasının başkanı Davos’ta verdiği örnekte internet üzerinden her tüketicinin kendi istediği tipteki bir ayakkabıyı

tasarlayıp firmaya ilettiğini, firmanın da ondan aldığı talimatla, onun talebine uygun bir ayakkabı üretme noktasına geldiğini anlattı.

Böylece “Az sayıda seçkinin ya da yöneticinin büyük kitleleri yönettiği, yönlendirdiği bir düzenden, kitlelerin kendi kaderlerine hakim oldukları bir düzene doğru mu gidiyoruz?” sorusu gündeme geliyor. Bunun siyasete yansımaları da önemli. Örneğin Fransa’da başkan adayı olan Segolene Royal’in en büyük güç kaynaklarından biri, internet üzerindeki örgütlenmesinin çok güçlü olmasıydı. Bu örgütlenmenin de katkısıyla Sosyalist Parti’nin başkan adayı seçildi.

Aslında iletişim olanakları ve cep telefonlarıyla herkesin, her yerde potansiyel muhabirler olarak medyaya girme şansının bulunması ve bütün bu ağların da birbirine bağlanabilmesi çok farklı olayları gündeme getirebiliyor ve bir olay bir anda, birkaç saat içinde bütün dünyanın malı haline gelebiliyor. Bunun belki de en çarpıcı örneklerinden biri en son Saddam Hüseyin’in idam görüntülerinde yaşandı. Hiçbir resmi ajans, haber kanalı ele geçiremezken, galiba ilk defa Google elde etti bu görüntüleri ve milyonlarca kişi izledi bunu. Böyle bir teknik imkân insanların eline yeni bir güç veriyor.

Şizofrenik dünya

Dünya Ekonomik Forumu’nun kurucusu ve başkanı Klaus Schwab, bu yılki toplantının açış konuşmasında “Şizofrenik bir dünyada yaşıyoruz, bunun farkında mıyız?” sorusunu sordu. “Şizofrenik bir dünya” deyimi ile her halde insanların büyük vehimlere kapıldığı, ortada olmayan şeyleri hayal ettiği ve gerçeği algılamakta zorlandığı bir dünya kastediliyordu. Bu toplantıyı düzenleyen kuruluşun başındaki kişinin bunu söylemesi tabii herkeste ilginç çağrışımlar yaptı.

Doğrusu, Davos’taki manzara da bunu doğruluyordu. Bir tarafta küresel şirketlerin CEO’larının bakış açısına yansıyan müthiş bir iyimserlik ve bu iyimserliği haklı gösteren sebepler vardı. Bunun nedeni dünya ekonomisinin şu anda son 60 yılın en yüksek büyüme hızını yakalamış olması ve bu büyüme sürecinin, önceki süreçlerden farklı olarak, çok geniş coğrafyaya yayılmış olmasıydı. Bugün dünyanın neresine giderseniz gidin, aşağı yukarı bütün ülkelerde çok olumlu ve kendini besleyen bir büyüme süreci söz konusu. Çin ve Hindistan’da yıllık büyüme yüzde 9-10 mertebesinde; büyümede geri kalan kıtalar olan Latin Amerika ve Afrika’da bile bir canlanma var, çünkü dünya ekonomisinin hızlı büyümesi doğal kaynaklara olan talebi artırdı. Başta petrol olmak üzere bütün hammadde fiyatları arttı ve bunları üreten ülkeler kazançlı çıktılar. Amerikan ekonomisinde ciddi bir gerileme ihtimalinden bahsedilirken, şimdilik bunun gerçekleşmeyeceği tahmin ediliyor ve yumuşak bir inişten bahsediliyor. Geçen yılki genişlemenin de etkisiyle, Avrupa ekonomisinde de olumlu beklentiler var ve çok tartışılan bir konu olmakla birlikte muazzam bir küresel likidite bolluğu söz konusu.

Bütün bunlar dünya ekonomisinin küreselleşmeyle birlikte büyük bir hızla büyümesini gündeme getirdi. Küresel boyutta iş yapan şirketler de bundan çok memnunlar ve Çin’in, Hindistan’ın, diğer ülkelerin gelişmelerini tehdit değil fırsat olarak görüyorlar. Tabii bu durum Tata’nın Corus’u satın alması gibi her zaman yeni bir rekabeti gündeme getiriyor ama rekabet zaten onların oyunlarının bir parçası.

Küresel şirketlerin ve bazı ekonomistlerin çizdiği bu çok iyimser tablonun karşısındaki bir diğer tabloda ise küreselleşmenin yarattığı etkiler karşısında duyulan kaygılar, endişeler öne

çıkıyor. Örneğin geçen yılın ilkbaharında Avrupa Birliği ülkelerinde yapılan bir kamuoyu yoklamasına göre küreselleşmeyi tehdit olarak algılayanların oranı yüzde 47, fırsat olarak algılayanlarınki ise yüzde 37. Bazı ülkelerde, örneğin Fransa ve Yunanistan'da ise yüzde 70 oranında insan küreselleşmeyi tehdit olarak algılıyor. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine karşı çıkma tavrının gerisinde de bu düşüncenin etkilerini görmek mümkün. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılması, aslında belki bütün bu süreç içerisinde nüfusu azalan, dinamizmini kaybetmiş olan Avrupa'ya yeni kan aşılayabilecek önemli bir faktör olabilir. Fakat Avrupa'da daha yaygın olan bakış açısında tehditler öne çıktığı, öncelikli olarak tehditler algılandığı için, Avrupa'da Türkiye'nin tam üyeliğine sıcak bakmayanların oranı hayli yüksek.

Şirketler ve toplum

“Şizofrenik dünya” benzetmesine geri dönecek olursak, şirketlerin tercihleriyle toplumun tercihleri arasında açılan uçurumun da buna katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunu daha çok Batı ülkeleri için söylüyorum; çünkü büyük uluslararası şirketlerin birçoğu Batı kökenli ve kapitalizmin kanununu uygulayarak küresel boyutta iş yapma, küresel şirket haline gelme sürecini izleyen şirketler. Bu onlara üretim süreçlerini, yeni oluşan maliyetler ve fırsatlar çerçevesinde dünyaya dağıtma şansını veriyor. Dolayısıyla kendi ülkelerinde istihdam yaratma yahut kendi ülkelerinin ekonomilerine katkıda bulunma motifi ikinci plana düşüyor ve küresel boyutta kendileri için en avantajlı olanı yapıyorlar. Böyle yaptıkları zaman da istihdamı büyük ölçüde kendi ülkeleri dışında yaratıyorlar, çünkü üretim sürecinin değişik aşamalarında, üretimi başka yerlerde yapmaları gerekiyor. Bunun sonucunda şirketlerin kendi ülkelerindeki istihdam olanakları eskisi kadar artmıyor, ancak kârları yükseliyor. Örneğin Amerikan şirketleri üretimlerini Çin'e kaydırarak kârlarını artırıyor ancak Amerika'daki orta sınıfın gelirinde göreceli düşüşler meydana gelebiliyor ve orta sınıf iş güvencesini kaybediyor; yani o “büyük Amerikan rüyası” denen şey yara almış oluyor. Önümüzdeki dönemde sanıyorum Amerika'nın politikasında çok belirleyici olacak olan faktör orta sınıfın tepkisi. Nitekim bu son yapılan Kongre seçimlerinde Demokratların iyi netice almasının başlıca sebebi de orta sınıfın taleplerine daha duyarlı politikalar vaat etmeleriydi. Bu, Amerika'ya daha korumacı önlemlere itebilir, şirketleri daha fazla içe dönük çalışmaya zorlayabilir. Tabii bunlar da bu şirketlerin yararlandığı küresel oyunun gidişatını olumsuz etkileyebilir.

Bütün bunların sonucunda benim görebildiğim kadarıyla çok ilginç bir psikolojik yapı ortaya çıkıyor. Batı'daki psikoloji bir karşıtlığı yansıtıyor. Global şirketler ve onların elemanları, yani küreselleşmenin nimetlerinden yararlanan kesim iyimser bir bakışla Çin'i ve Hindistan'ı fırsat olarak görüyor. Geniş kesimde ise iş güvencesini, geleceğe güvenle bakma avantajını kaybetmenin verdiği bir tedirginlik mevcut.

Değişen psikoloji

Bunun ötesinde Batılılar 150-200 yıldır dünyaya hükmetmeye alışmış ve bu psikolojiye kendilerini kaptırmışlar; ancak şimdi “Son sözü biz söyleriz; arada inişler çıkışlar olur, isyanlar olur, hatta 11 Eylül gibi olaylar olur ama biz bunun üstesinden geliriz” cümlesini eskisi kadar emniyetle söyleyemiyorlar. Batı'nın burada çok önemli bir psikolojik dönüm noktasına geldiğini hissediyorum. Birçok kimse Amerika'nın 11 Eylül sonrasındaki tavrını, Afganistan'a ve Irak'a saldırısını basit bir olay zannetti: Amerika zaten dünyadaki askeri harcamaların yarısını tek başına yapıyor, müthiş bir askeri güç, birkaç ay içinde Irak'ı halledecek, arkasından sıra Suriye'ye gelecek ve devamı gelecek havası hakimdi çoğu kimsede. Oysa o güçlü Amerika daha ilk durakta, Irak'ta bir bataklığa saplandı ve çıkamıyor,

o bataklığın içerisinde çıkmak için bocalıyor, çünkü artık psikolojik dengeler değişmiş durumda. Bugün artık Arap dünyasına, İslam dünyasına baktığımız zaman onlar aslında bir ekonomik güç olarak belki bir Çin'le, Hindistan'la aşık olacak durumda değiller ama bireyler olarak bir yeni güce kavuştuklarını hissediyorlar, "Dışarıdan birisi bize gelip kendi isteğini empoze edemez" tavrını benimsiyorlar. Bu bakımdan Batı'nın her istediğini yapma, dünyayı istediği gibi yönlendirme lüksünü kaybetme psikolojisine girdiğini ve bunun etkilerini önümüzdeki dönemde çok göreceğimizi düşünüyorum.

Geçen yıl Danimarka'da çıkan karikatür krizini de biraz bunun bir uzantısı olarak görüyorum; yani daha önce hoşgörülü bakılan şeylere artık aynı hoşgörüyle bakılmıyor. Batı'nın artık bir endişesi var. "Acaba bu hakimiyeti kaybediyor muyuz, yarın öbür gün kendi ülkelerimizde azalan nüfusumuzla azınlıkta mı kalacağız, Çin ve Hindistan şirketleri gelip şirketlerimizi mi alacak?" şeklindeki bu yeni psikoloji bence çok önemle üzerinde durulması gereken bir faktör.

Çin ve Hindistan gibi ülkelere baktığımızda ise bunun tam tersini görüyoruz; çünkü onlar ekonomiden başlayarak bir yükselen güç olduklarının, çok daha fazla şeye hükmetme kabiliyeti elde ettiklerinin farkındalar ve özellikle Çinliler müthiş bir büyük devlet olgunluğu içinde davranma bilincine sahipler; kendilerini büyük görmüyorlar, büyük göstermiyorlar ama kendi rejimlerinin verdiği imkânlar sayesinde güçlerini artırıyorlar.

Latin Amerika'da da petrol ve temel madde fiyatlarının yükselmesi sayesinde geliri yükselen, örneğin Venezüella gibi ülkeler yeni deneylere girişebiliyorlar ve Batı'nın onlara empoze ettiği ekonomik sistemin geniş kitleye veremediğini verecek yönelişler peşindeler. Bunların başarıya ulaşip ulaşmayacağı ayrı konu olsa da bugüne kadarki kalkınmadan payını alamayan kesimlere bir şey vermenin yollarını aradıkları, bunun denemelerini yaptıkları ve belki de buradan da yeni çözümler, yeni sonuçlar çıkabileceği ortada. Bu ülkeler de eskisine göre daha umutlu bir atmosfer içerisinde. Petrol fiyatları ya da gelirleri azalırsa ne olacağı ise ayrı bir soru.

İslam dünyası ise çok problemlidir; çünkü orada bir yandan geçen yılda 500 milyar dolar mertebesinde olan dış fazla vermelerini sağlayan müthiş bir petrol geliri var ve bu gelir dünya ekonomisinin çarklarının dönmesine katkıda bulunuyor ama İslam dünyası bir ekonomik güç olarak öne çıkamıyor. Buna karşılık yıllar yılı hep dışarıdan yönlendirilmiş olan, aşağılanmış olan, aşağılanmaya karşı müthiş bir tepki birikimi olan bu grubun psikolojisinde daha çok direnme, kendini bulma ve isyan boyutunun öne çıktığını görüyoruz.

Türkiye'nin durumu

Bunların sonunda Türkiye'ye dönecek olursak, Türkiye dünya ekonomisine ve küresel ekonomiye eklemlenme açısından oldukça başarılı ülkelerden biri ve bunu, yaratılan fırsatları iyi kullanarak da yapıyor. Özellikle son dört beş yılda dünyadaki likidite bolluğundan en çok yararlanan ülkelerden biri olarak dış kaynak girişiyle yaratılmış bir ekonomik büyüme temposu söz konusu Türkiye'de. Buna ek olarak çok dinamik bir girişimci grubunun ülkenin her tarafında yarattığı bir pozitif gelişme ortamı var. Türkiye'deki psikolojik yapıya baktığımızda birkaç faktörün öne çıktığını görüyorum. Bunlardan biri, son sözü söyleme yetkisini hep elinde tutmuş olan laik Cumhuriyetçi kanat. Bugün belki de ilk defa onların bu ayrıcalığının tartışılabilir hale geldiği bir dönemdeyiz. Dolayısıyla rejim üzerinde, ülke üzerinde son sözü söyleme hakkını kendinde gören kesim, yani laik ve Cumhuriyetçi kesim bir tepki verme sürecine girmiş durumda; tıpkı Batılıların, Doğululara karşı girdiği gibi "Acaba ben bu

hakimiyeti kaybetmek üzere miyim? Buna karşı ne yapabilirim, ne pahasına olursa olsun bunu önlemem mi lazım?” şeklinde bir psikoloji içinde. Buna karşılık İslamcı kökenden gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), küresel ekonomiye ve dünyanın gidişatına daha fazla uyum sağlayabildiklerini ileri sürüyor ve rejim üzerinde, Türkiye'nin geleceği üzerinde son söz söyleme hakkını da eline alabileceğini, bunun ülke için bir risk olmadığını zaten kanıtlandığını ifade ediyor.

AKP'nin bütün Türkiye'ye yayılmış bir sosyal tabanı da var ve buna dayanarak da bu oyunu da netice alıcı noktaya doğru götürmek istiyorlar. Bunun yanı sıra yükselen milliyetçi tepkiyi Avrupa ya da Amerika'daki küreselleşme karşıtı tepkiye de benzetebiliriz. Türkiye'de de ekonomi geliyor, ama gelir dağılımı çok bozuk ve bu gelişmeden pay alanlar olduğu gibi, yaşanan dönüşüm içerisinde ciddi kayıplara uğrayan kesimler var. Gayri memnun kitle bu durumun sebeplerini bazen Türkiye dışında bulabiliyor; Avrupa Birliği'nin yahut da dış rekabetin etkisi öne çıkarılabiliyor ve bu da milliyetçi bir tepki olarak kendini ortaya koyabiliyor. Türkiye'deki psikolojiye baktığım zaman biraz karışık bir tablo görüyorum. Böyle olunca da başta değindiğim olumlu ortamı yaratıp hem sermayeyi hem nitelikli elemanları kendine çekerek bir kalkınma hamlesini başarma konusunda Türkiye'nin durumunu biraz tereddütlü görüyorum. Değişik psikolojideki kesimler arasında sanki bir gerilim ortamına girmiş gibi görüyoruz ve eğer bu ortam devam ederse bizim odaklanma noktamız buraya doğru kayacak ve diğer öncelikler, yani küresel ekonomide büyüme, insan yetiştirme, teknoloji geliştirme gibi asıl öncelik vermemiz gereken konular biraz ikinci planda kalacak gibi görünüyor. Bu yüzden de 2007'den itibaren biraz kaygı verici bir döneme girdiğimizi düşünüyorum.